

Osječko srednje školstvo od 1729. do Prvog svjetskog rata

Filipović, Sergej

Source / Izvornik: **Essehist : časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti, 2011, 2, 44 - 51**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:862454>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

OSJEČKO SREDNJE ŠKOLSTVO OD 1729. GODINE DO POČETKA PRVOG SVJETSKOG RATA

Sergej Filipović

Obrazovanje, odnosno školstvo, ima iznimno važnu ulogu jer je znanje put napretka i razvoja društva. Razvoj grada Osijeka utjecao je na razvoj osječkog školstva, što je imalo i povratni utjecaj na daljnji razvitak samog grada. Školstvo se dijeli na osnovno, srednje i visoko, a u ovom radu pozornost će biti usmjerena na razvoj osječkog srednjeg školstva u razdoblju od 1729. godine, kada je osnovana prva gimnazija, do 1914. godine i početka Prvog svjetskog rata. U tom se razdoblju osječko srednje školstvo poprilično razvilo, što će se nastaviti prikazati u daljnjem tekstu.

Za vrijeme turske okupacije 1526. - 1687. godine, osječko školstvo bilo je uništeno pa povijest osječkog srednjeg školstva započinje relativno kasno, 1729. godine, odnosno, 147¹ godina nakon prve hrvatske gimnazije s pravom javnosti u Lepoglavi. (Munjiza, 2009: 73)

Gimnaziju u Osijeku osnovali su isusovci, da bi ju kasnije preuzeli franjevci, koji su se zadržali sve do 1855. godine, kada ona prelazi u svjetovne ruke. (Sršan, 1996: 19) Dugo se čekalo na osnivanje sljedeće gimnazije, a to je bila Realna gimnazija, koja se razvila iz male realke 1895. godine. (Kasabašić, 1981: 119) Uz gimnazije se osnivaju i strukovne škole, a prva je bila Crtačka (crtarska) škola, osnovana 1787. godine. U 19. stoljeću osnivaju Viša trgovačka škola, Učiteljska škola, dvije šegrtske škole, jedna u Donjem, druga u Gornjem gradu, Košaračka škola, Glazbene škole, kao i Ženska stručna škola. (Martinčić, 2001: 41)

VELIKA GIMNAZIJA

Velika je gimnazija najstarija i najuglednija osječka gimnazija. Nosila je ove nazive, koji su se do 1848. godine pisali na latinskom, a u vrijeme apsolutizma od 1855. do 1860. godine na njemačkom jeziku: Kraljevska gimnazija osječka, Cesarska kraljevska gimnazija osječka, Cesarska kraljevska državna gimnazija osječka i na koncu Kraljevska velika gimnazija u Osijeku, naziv koji se najdulje zadržao. Često ju se naziva i humanističkom gimnazijom kako bi ju se razlikovalo od drugih, realnih gimnazija. (Radman, 2001: 9)

Gimnaziju su 1729. godine osnovali isusovci, koji su došli u Osijek odmah nakon oslobođenja od Turaka. Gradsko poglavarstvo Osijeka 23. ožujka 1729. godine,

¹ Prvu gimnaziju u Hrvatskoj osnovali su pavlini 1503. godine u Lepoglavi, no svjetovnjaci je mogu pohađati tek od 1582., kada ona postaje javnom ustanovom

vrlo vjerojatno na vlastitu molbu, a na poticaj isusovaca i građanstva, od osječkog vojnog zapovjednika generala d' Oduyera, primilo je obavijest: «Javnosti je stigla obavijest od njegove presvijetle grofovske ekscelencije gosp. generala Oduyera, zapovjednika Osijeka, da se može podići mala Latinska škola i to u rezidenciji mnogopoštovane Družbe Isusove, ali da u tu svrhu nije moguće kupiti nikakvu kuću ili gradilište i na njemu graditi školu». (Mažuran, 1965: 113)

Prema sustavu isusovačkih škola, imala je i osječka niža gimnazija četiri razreda: *parva, principia, grammatica i syntaxis*. Svaki je profesor predavao u dva razreda, a profesori su bili isusovački *magistri* ili *patri*, iako se u početku postojanja gimnazije kao učitelj spominje i jedan svjetovnjak, vjerojatno zbog nestašice učitelja iz isusovačkih redova. (Matić, 1937: 5)

Ravnatelji gimnazije bili su isusovački *superiori*, koji su ujedno bili i osječki župnici te članovi županijske skupštine, a kao takvi, bili su dobro upućeni u politička, vojna, vjerska i gradska pitanja.

Zgrada Velike gimnazije do 1737. godine
(danas Dom tehnike)

Nastava se izvodila u rezidenciji isusovaca u Tvrđi². Godine 1735. škola je imala 51 učenika, a tada je i prikazan kazališni komad «Landelinus»³. Veći je broj učenika stanovao u Tvrđi, dio ih je dolazio iz Gornjeg i Donjeg grada, a bilo je i dosta učenika, sinova plemića iz Slavonije koji su stanovali u Osijeku i pohađali nastavu. Osijek je u to vrijeme imao oko 5 000 stanovnika pa tadašnji broj od 51 redovnog učenika nije malen. (Povijest osječke Kraljevske gimnazije od 1766. do 1838. godine,

² Na mjestu današnjeg župnog dvora i Doma tehnike

³ Priča o djelima čestita mladića koji trijumfira nad iskvarenim drugovima

Zgrada Velike gimnazije od 1765. godine
(danas Muzej Slavonije)

Zgrada Velike gimnazije od 1882. godine
(danas Ekonomska i upravna škola)

2001: 7)

Gimnazija je radila do 1737. godine, kad je zatvorena zbog malog broja učenika jer je grad desetkovala kuga, a zatim i zbog neplaćanja profesorima⁴. (Sršan, 2009: 16)

Kako se Osijek u 18. stoljeću ubrzano razvijao u važno gospodarsko, upravno, trgovačko i vojno središte, opet se javila potreba za obrazovanjem mladeži.

U siječnju 1765. godine podžupan Virovitičke županije, barun Ivan Adamović, obavijestio je osječkog isusovačkog superiora da je carica Marija Terezija darovala 2000 forinti za osnivanje latinske škole u Virovitičkoj ili Srijemskoj županiji. Već 12. veljače na sjednici Virovitičke županije odlučeno je da se gimnazija otvori u Osijeku. Škola je povjerena isusovcima, a za uzdržavanje dvojice profesora, tri osječke općine obvezale su se davati 300 forinti godišnje, kao i podići zgradu za školu. Škola je svečano otvorena 7. studenog, a nastava se počela održavati 15. studenog 1765. godine te je izvođena u gradskoj kući⁵. (Matić, 1937: 6-8)

Ukinućem isusovaca 1773. godine, u gimnaziji se na prvi pogled ništa nije promijenilo jer su isusovački profesori ostali na svojim radnim mjestima kao svjetovni svećenici. No gimnazija se morala iseliti iz gradske kuće i preseliti

u zgradu ukinute isusovačke misije, koja je inače bila namijenjena za stan gradskog župnika. (Radman, 2001: 10) Školske godine 1774./1775. na mjesto profesora, nakon odlaska sekulariziranoga isusovca Mihelića, dolazi poznati franjevac Marijan Lanosović, koji je tako postao prvi franjevački profesor osječke gimnazije. (Matić, 1937: 10)

Pretkraj vladanja carice Marije Terezije provedena je reforma školskog sustava. *Ratio educationis*, donesen 1777. godine, dao je gimnazijama jedinstvenu osnovu. Po novom sustavu, gimnazija je imala 3 gramatička te 2 viša humanistička razreda. Gimnazija je tada bila praktična škola jer se učio latinski jezik za potrebe službe u državi. Nastavni su predmeti bili raspoređeni u tri kategorije. Prvu su činili svima potrebni predmeti (latinski, vjeronauk, pravopis i krasopis, aritmetika i povijest prirode), drugu posvuda korisni predmeti (biblijska povijest, povijest i zemljopis), a treću samo nekima potrebni ili korisni predmeti (grčki, geometrija, pravni poredak). (Sršan, 1996: 18-19) U to vrijeme, u Ugarskoj i Hrvatskoj službeni je jezik bio latinski te ga se u gramatičkim razredima, od ukupno 20 sati tjedne nastave, slušalo 10 sati, a u humanističkim razredima i više. *Ratio educationis* zastupao je i učenje

Školska godina	Osijek	Zagreb	Senj	Rijeka	Varaždin	Požega	Karlovac	Vinkovci
1851./52.	119	231	122	76	142	73	55	53
1852./53.	94	280	104	93	121	72	33	108
1853./54.	122	280	88	114	131	65	40	135
1854./55.	162	315	82	75	150	56	47	161
1855./56.	195	330	80	71	173	53	45	148
1856./57.	260	344	76	90	182	60	52	184
1857./58.	279	302	82	93	200	88	60	181
1858./59.	257	312	105	105	216	88	63	206
1859./60.	247	309	115	109	255	103	59	206
Ukupno:	1735	2703	854	826	1570	658	454	1382

⁴ Nisu plaćale općine Gornji i Donji grad Osijek *Polazak srednjih škola za trajanja apsolutizma (Cuvaj, 1910c: 222)*

⁵ Današnji Muzej Slavonije

živih jezika: domaćeg (materinskog) i još dva druga. Iako je većina učenika bila hrvatske narodnosti, u osječkoj gimnaziji domaći jezik bio je njemački, dok se hrvatski jezik mogao upotrebljavati u prevođenju latinskih tekstova. (Radman, 2001: 10)

Prema načelima iz *Ratio educationis* bilo je potrebno reformirati i osječku gimnaziju, a s tim se počelo čak i godinu prije, odnosno 1776. Provođenje reforme povjerenjeno je Nikoli Škrlecu. U jesen 1777., ravnateljem osječke gimnazije imenovan je Antun Ustia, jedan od uglednijih članova ukinutoga isusovačkog reda. On je u Osijeku zatekao loše stanje, na četiri razreda bila su samo dva učitelja⁶, a i učenika je bilo malo. Problem su bili i opsežni nastavni sadržaji, nestašica školskih knjiga te loše zdravije učitelja. Pod hitno je trebalo zaposliti nove učitelje. (Matić, 1937: 23-24) Nikola Škrlec vodio je pregovore s *pijaristima*⁷ da preuzmu obučavanje učenika u gimnaziji, no oni su s odlukom odugovlačili i ispričavali se da nemaju dovoljno učitelja vještih hrvatskom jeziku niti zgradu u kojoj bi u Osijeku stanovali. (Cuvaj, sv. 1910a: 479-480) Škrlec je tad iznio prijedlog da se gimnazija povjeri franjevcima. Taj je bio jednoglasno prihvaćen, a nakon što ga je i carica odobrila, Škrlec je počeo pregovarati s franjevačkim *provincijalom*. Potpisan je sporazum kojim je dogovoreno da će franjevci preuzeti osječku gimnaziju i odmah za školsku godinu 1778./1779. dati tri profesora za gramatičke razrede i jednoga koji će po potrebi zamjenjivati redovne profesore. Oni su iste školske godine ustrojili tri gramatička razreda, a sljedeće godine i humanistički razred. Svaki profesor bio je plaćen 100 forinti, a vjeroučitelji su radili besplatno. (Matić, 1937: 24-26)

Kako franjevci nisu mogli osigurati adekvatan prostor za gimnaziju, kupljena je Čerkićeva zgrada, koja je služila kao gimnazija od 1779. godine. (Sršan, 1996: 19)

U osječkoj je gimnaziji postojao običaj stipendiranja najboljih učenika i njihova slanja na daljnje školovanje. Kako bi se davanje stipendija proširilo, 1785. godine uvedena je školarina koja se plaćala mjesečno. Kandidati za stipendije bili su siromašni, ali odlični učenici.

Od školske godine 1785./1786. školska godina više ne traje od 1. studenog do 1.

⁶ *Ratio educationis* određuje da jedan učitelj ne može poučavati više od jednog razreda

⁷ Članovi katoličkog reda koji je osnovao španjolski redovnik Sveti Josip Calasan 1597. godine. Geslo im je *pietas et litterae* (milosrđe i nauke)

Hermann Bollé

Vjekoslav Hengl,
maturirao 1894. god.

Dragutin Neuman,
maturirao 1877. god.

rujna, nego od 1. rujna do kraja lipnja. No ipak, najveća novost u gimnaziji bilo je uvođenje njemačkog jezika kao nastavnog od 1787. godine, čime je car htio izjednačiti sve gimnazije u Austrijskoj Monarhiji. To je dovelo do reakcije među prohrvatskim profesorima, nekoliko ih se odreklo službe, pa je 1788./1789. ostao samo jedan profesor, i to Nijemac. Tada dolaze stranci, a plaća im se povećava. (Sršan, 1996: 19)

Nakon smrti Josipa II. ukida se njemački kao nastavni jezik, u humanističkim razredima sve se predaje na latinskom, a u gramatičkim su se razredima pri učenju latinskog profesori mogli služiti materinim jezikom. (Radman, 2001: 11) Val germanizacije zamjenjuje val mađarizacije. Profesori osječke gimnazije, odupirući se mađarskom, zagovaraju njemački kao domaći jezik opravdavajući to njemačkom tradicijom te škole od njezina osnutka. Godine 1792. uveden je mađarski kao neobavezan predmet. Novom nastavnom osnovom iz 1806., u latinskim školama gramatički je studij ponovno proširen na 4 godine, a mađarizacija postaje sve agresivnija, pa je 1818. u Osijeku održan prvi ispit iz mađarskog jezika, a on 1827. godine postaje obavezan u hrvatskim školama. Od 1828. do 1830. godine, osječka gimnazija bila je bez učitelja mađarskog jezika pa je zbog tog ravnatelj škole dobio ozbiljan ukor od Kraljevskog vijeća u Zagrebu jer je tri godine zanemarivao mađarski jezik. (Cuvaj, 1910b: 346) Ideje hrvatskog narodnog preporoda zahvatile su i osječku gimnaziju. Školske godine 1849./1850., ukinut je mađarski, latinski je postao nastavnim predmetom, a hrvatski je postao nastavnim jezikom (Gross, 1985: 314).

Velike promjene se događaju nakon 1850. godine uvođenjem školske nastavne osnove *Nacrt za organizaciju gimnazije i realnih škola*, koju je propisao austrijski ministar prosvjete grof Leo Thun. Po tom nacrtu dokinut je dvogodišnji filozofski studij, a njegovi su predmeti preneseni u gimnaziju, koja je sa šest razreda proširena na osam, tj. na četiri niža i četiri viša. Niža ili mala gimnazija dobila je zadaću dati obrazovanje koje je osposobljavalo učenike za prijelaz u višu ili veliku gimnaziju ili za kakvo praktično zanimanje (činovnik, pisar i sl.). (Sršan, 1996: 20-21) Thunova reforma također uvodi predmetnu nastavu, gimnazija dobiva svjetovno obilježje, svećenike postupno zamjenjuju svjetovni profesori te se na kraju osmog razreda polaže ispit zrelosti (matura) kojim se stječe pravo

Gimnazijska zastava

Velika je gimnazija imala i svoju zastavu. To je bila dvokraka zastava veličine 85 x 123 cm, izrađena od crvenog, svilenog damasta i obrubljena pozlaćenim resama i kičenkama na krajevima. U sredini zastavnog polja nalazi se obostrano ušivena ovalna slika, ulje na platnu, oivičena zlatnim okvirom. Na aversu je ikonografski prikaz Krista s djecom, ispod čega je polukružni natpis 19 SINITE PARVULOS VENIRE AD ME. (Pustite k meni malene) Marc. 10. 14. 42. , dok se na reversu zastave nalazi ikonografski prikaz svetog Alojzija, ispod čega je polukružni natpis 18 S. ALOYSI. ORA PRO NOBIS. (Sveti Alojzije, moli za nas) 42. (Grubišić, 2001: 62).

upisa na visokoobrazovne ustanove. Školske godine 1853./1854. otvoren je sedmi razred, a 1854./1855. osmi, kada je polagan i prvi ispit zrelosti. Nakon što su je franjevci vodili 76 godina, školske godine 1855./1856. gimnazija postaje svjetovna.

Gradsko poglavarstvo Osijeka, nakon traženja Zemaljske vlade da se izgradi nova zgrada za gimnaziju, moli biskupa Strossmayera, 1877. i 1879. godine, za ustupanje zemljišta za gradnju nove gimnazijske zgrade. (Damjanović, 2006: 132) Biskup je nakon druge zamolbe pristao, no uz ispunjavanje triju uvjeta. Zatražio je da Osijek, kada dođe do izgradnje dječjačkog sjemeništa, ustupi prikladno zemljište biskupiji, zatim da se što prije podigne djevojačka škola u gradu te da nova gimnazijska zgrada bude «liepa i ukusna». (Matić, 2001: 53) Nakon natječaja na koji je pristiglo 20 radova, izabran je onaj pod motom *Bramante* Hermanna Bolléa. Nova je zgrada gimnazije na kraju stajala 194 000 kruna, što je bio trošak više no dvostruko veći od planiranog. (Cuvaj, 1911b: 213) Useljenje u novu zgradu naposljetku je ostvareno 1882. godine.

REALNA GIMNAZIJA

Početak 60-ih godina 19. stoljeća pojavila se potreba za osnivanjem realke u Osijeku. Godine 1862. dolazi u gradskoj skupštini do inicijative za osnivanjem dvorazredne realke, na što Kraljevsko namjesničko vijeće odgovara da bi ona trebala biti trirazredna. Cuvaj piše: «Trirazredna realka mogla bi se spojiti s nižom gimnazijom, tako da budući realci i gimnazijalci sve nauke u 1. i 2. razredu zajedno uče; u 3. bi razredu gimnazijalci nastavili učiti latinski jezik i počeli učiti grčki, a realci bi napose učili ludžbu⁸, mjerstvo i mjerstveno crtanje, prostoručno crtanje i krasnopis». (Cuvaj, 1910d: 342) Kako je i za realku i za gimnaziju u to vrijeme bila potrebna nova zgrada, odluka o osnivanju realke je odgođena.

Slavonski su velikaši 1867. godine odlučili potpomoći osnivanje realne gimnazije davanjem novčanih priloga, pri čemu su se osobito istakli grofovi iz porodice Pejačević.

⁸ Kemija

Nakon višegodišnjih pregovora, 1869. godine njihov je prijedlog za osnivanjem realke odobren. Donesena je odluka o osnivanju samostalne trirazredne realke o gradskom trošku. (Cuvaj, 1911a: 96)

Realka je započela s radom 10. listopada 1870. godine, a prvi ravnatelj bio je Franjo Zapadlo. (Sršan, 1993: 373) Godine 1871. otvoren je drugi, a 1872. i treći razred. Kako su u međuvremenu niže realke u Austro-Ugarskoj povišene na četiri razreda, školske godine 1873./1874., otvoren je i četvrti razred. Nakon završetka četvrtog razreda u Osijeku su pošli dalje i bez dozvole Vlade, 1874. godine upisali peti razred i tako zakoračili u veliku realku. Ubrzo je stiglo i vladino odobrenje pa je tako Osijek konačno dobio veliku realku sa četiri niža i tri viša razreda. Realka je tad imala svoju knjižnicu, prirodopisnu, fizikalnu i numizmatičku zbirku te risarska učila. (Sršan, 1996: 22)

*Zgrada Realne gimnazije
(danas III: gimnazija)*

Realka se financirala iz proračuna grada Osijeka do 1877. godine, kada njezino financiranje preuzima Zemaljska vlada. Grad Osijek je i dalje bio obavezan godišnje davati 3 000 forinti, a morao je podignuti i novu zgradu škole, jer je škola do tada radila u više objekata u Tvrdi. (Kasabašić, 1996: 195) Iako je nova zgrada trebala biti izgrađena u roku tri godine, natječaj je za gradnju raspisan tek 1888. godine, a na isti je pristiglo 12 radova. Povjerenstvo je jednoglasno zaključilo da je najbolji plan

bio onaj pod motom *Za Boga i domovinu*, autora Moriza i Carla Hinträgera, arhitekata iz Beča. Izgradnja je zgrade dovršena u listopadu 1890. godine. (Matić, 2001: 55-56)

Vladinom naredbom 7. lipnja 1895. godine u Osijeku je osnovana Kraljevska velika realna gimnazija od osam razreda. Prema nastavnom programu koji se počeo primjenjivati iste godine, prva su četiri razreda bila jedinstvena, a od petog nadalje program se dijeli na onaj za realke i onaj za gimnazije. (Kasabašić, 1996: 196) Preustrojstvo je realki u realne gimnazije završeno 1900./1901. u svih osam razreda, tako da su održani i prvi ispiti zrelosti. Postojala su dva uvjeta za upis učenika u prvi razred realne gimnazije. Morao je imati navršenih 10 godina te svjedodžbu o završenju četiri razreda pučke škole ili položen prijemni ispit. Upis ili školarina po jednom polugodištu iznosila je 12 kruna, a za upis u treći i četvrti razred realne gimnazije bila je potrebna i pismena izjava roditelja da će učenik učiti latinski i francuski ili mađarski jezik. Ispit zrelosti polagao se iz hrvatskog, njemačkog i francuskog jezika, matematike, opisne geometrije te prostoručnog risanja. (Sršan, 1996: 24-25)

U skladu s promjenama u odgojno-obrazovnom sustavu i državnom ustrojstvu, gimnazija je mijenjala i nazive: Samostalna realka⁹, Samostalna gradska realka¹⁰, Samostalna gradska velika realka¹¹, Kraljevska velika realka¹², Kraljevska velika realka i s njom spojena Viša trgovačka škola¹³ te Kraljevska realna gimnazija i s njom spojena Kraljevska viša trgovačka škola¹⁴. (Radman, 2001: 16)

TRGOVAČKA ŠKOLA

Osijek je polovinom 19. stoljeća velik gotovo kao Zagreb, a po trgovačkom značaju možda i važniji. Trgovci stoga prvi pokreću pitanje školovanja šegрта te 1853. godine o svom trošku osnivaju Zbornu trgovačku učionicu. (Martinčić, 2001: 41) No niži stručni kadrovi nisu mogli zadovoljiti potrebe gospodarskog razvitka, odnosno javila se potreba za kadrovima s višim stručnim obrazovanjem. Početkom 1857. godine pokrenulo se pitanje osnivanja trgovačke škole. Veliki župan, grof Petar Pejačević u tu je svrhu sazvao konferenciju na kojoj se osigurao trošak za prvi razred trgovačke škole (Cuvaj, 1910c: 175), no škola ipak nije bila osnovana.

Zborna trgovačka učionica prestaje s djelovanjem 1877. godine, kada je Zemaljska vlada Hrvatske i Slavonije dala dozvolu rabinu Jakovu Moganu da u Osijeku otvori privatnu trgovačku školu na njemačkom jeziku. Mogan je nastavu održavao svake večeri jedan sat, a predavalo

⁹ 1870.-1872. godine

¹⁰ 1872.-1874. godine

¹¹ 1874.-1877. godine

¹² 1877.-1893. godine

¹³ 1893.-1895. godine

¹⁴ 1895.-1918. godine

se knjigovodstvo, trgovačka korespondencija, trgovačka računica i mjenično pravo. (Kolar, 1997: 295-296) Ta škola nije bila dugog vijeka, barem ne u Osijeku, jer se 1888. godine seli u Brod, a kasnije u Mitrovicu i Petrovaradin. Nakon što Osijek umjesto Moganove škole nije dobio novu školu, javilo se veliko nezadovoljstvo jer je grad tada imao brojne tvornice i velik industrijski potencijal, no nije bilo dovoljno vještih trgovaca koji bi proizvedenu robu plasirali, najviše u Bosnu i Srbiju.

Osječka Trgovačko-obrtnička komora u svom je podnesku Zemaljskoj vladi 1890. godine, upozorila na zaostajanje trgovine i obrta u Osijeku, a kao glavni uzrok navedeno je nepostojanje dobro školovanog trgovačkog i obrtničkog kadra, iako je u to vrijeme veliki problem bio i zapostavljanje Osijeka, što se tiče izgradnje željezničkih pruga. Pritisak nezadovoljnih židovskih trgovaca te njemačkih i mađarskih zemljoposjednika urodio je plodom pa je odlukom Hrvatsko-ugarske vlade iz 1892. godine dopušteno osnivanje trirazredne trgovačke škole, što je i potvrđeno odlukom Kraljevske zemaljske vlade u Zagrebu. (Kolar, 1997: 298) Na taj je način Osijeku, ali i cijeloj Slavoniji, osiguran trgovački kadar.

Viša trgovačka škola radila je kao jedinstvena ustanova, no bila je u sastavu, programskoj i funkcionalnoj vezi s Kraljevskom realkom. S radom je započela 1. rujna 1893. godine, u prvi razred upisalo se 13 učenika, a prvi ravnatelj bio je Franjo Devide. Godine 1909. škola dobiva dodatni razred te postaje četverogodišnja, a od 1910. mogu je pohađati i djevojke. Od školske godine 1910./1911. nosi naziv Kraljevska trgovačka akademija. (Plevnik, 1987: 103)

UČITELJSKA ŠKOLA

Kraljevska muška učiteljska škola u Osijeku počela je s radom 1. rujna 1893. godine u zgradi Donjogradske muške škole u Crkvenoj ulici¹⁵, gdje je za njezine potrebe preuređeno 6 prostorija na prvom katu. Uprava škole povjerena je prvom ravnatelju Ivanu Rabaru. (Sršan, 1993: 383) Na njegov su prijedlog među profesorima osječkih gimnazija odabrani prvi nastavnici. Uvjeti za upis u školu bili su navršenih 15 godina, liječnička potvrda o zdravlju, svjedodžba o završenoj maloj gimnaziji i položen prijamni ispit.

Prve školske godine u prvi razred upisalo se 19 učenika, a do školske godine 1896./1897. upisana su sva četiri razreda. (Radman, Lagumdžija, 2004: 12-17)

Školske godine 1901./1902. škola se uselila u svoju novu školsku zgradu.¹⁶ Imala je veliko dvorište s uređenim igralištem i školskim vrtom te učeničku knjižnicu.

Važna se promjena dogodila školske godine 1909./1910. kada je dopušten i upis učenica te su se zaposlile i prve nastavnice. Te godine upisala se 21

¹⁵ Danas Osnovna škola Jagode Truhelke

¹⁶ Danas zgrada Obrtničke škole

učenica, a već sljedeće godine broj je učenica nadmašio broj učenika.¹⁷

U nastavnom planu škole bili su zastupljeni ovi nastavni predmeti: «nauk vjere, pedagogija s praktičnim vježbama, hrvatski ili srpski jezik, njemački jezik, zemljopis, povijest i domaći ustav, matematika i geometrijsko risanje, prirodopis, prirodoslovlje, gospodarstvo i gospodarske radnje, slōjd radnje u radionici, krasnopis, prostoručno risanje i modelovanje, opći nauk o glazbi i pjevanje, glasoviranje, orguljanje, guslanje, gimnastika». Upisom učenica u nastavnom se planu, uz zajedničke, pojavljuju i predmeti namijenjeni samo učenicima: «gospodarstvo, glasoviranje, orguljanje, guslanje, crkveno pjevanje»; i predmeti namijenjeni samo učenicama: «kućanstvo, ženski ručni rad, francuski jezik i glasoviranje» kao neobavezni predmeti. (Radman, Lagumdžija, 2004: 13-15)

Učenici su u toj školi dobivali solidnu opću i stručnu naobrazbu, a uz nastavu i praktični rad velika se pozornost posvećivala i ekskurzijama.

*Zgrada Kraljevske muške učiteljske škole
(danas OŠ Jagode Truhelke)*

CRTAČKA (CRTARSKA) ŠKOLA

Crtička je škola bila prva strukovna škola koja se javlja u Osijeku, a osnovana je 1787. godine te djeluje pod nazivom *Crtarska škola*. Uskoro joj se gubi svaki trag, a opet se počinje spominjati 1799. godine i djeluje preko 70 godina, odnosno do 1872. Izvorni naziv škole bio je *Schola Graphidis Essekini*. (Plevnik, 1987: 105)

U toj su školi poučavali mladež u crtanju geometrijskih likova, počecima arhitektonskog crtanja i sjenčanju. (Cuvaj, 1910b: 48-49) Prvi učitelj bio je Antun Müntzberger imenovan u veljači 1800. godine, a nasljeđuju ga Franjo Konrad Hötendorf (1824.-1841.) i njegov sin Hugo Konrad Hötendorf¹⁸(1841.-1870) te Ivan Moretti (1870.). (Plevnik, 1987: 105-106)

¹⁷ 45:34

¹⁸ Od 1867. do 1868. zbog njegove bolesti besplatno ga zamjenjuju Franjo Giragos i Josip Sabo

Školu su morali pohađati svi šegrti kojima je bila potrebna vještina u crtanju. Morali su pažljivo polaziti obuku te na kraju pokazati da su zadovoljili propisane zahtjeve jer se bez svjedodžbe te škole nisu mogli osloboditi za kalfe. Radovi naprednijih šegrtova, ali i ostalih učenika, uz najmanje 2 učiteljeva rada, svake godine su se slali na uvid i ocjenu odsjeku za školstvo u Budimu. (Cuvaj, 1910b: 305)

Polaznici škole, između ostalih, bili su: Marija Atanisijević, Amalija Hötendorf, Julio Bőszeti, Ivan Kugli, Melchior Leicht, Josip Montijan, Antun Narančić, Jakov Schwarz, Dane Pachman, Josip Zache, Adolf Waldinger i dr.

KOŠARAČKA ŠKOLA

Privredne prilike osječke okolice, prije svega niže podvodne površine, pogodovale su rastu vrbe koja je služila kao sirovina za izradu košara i ostale pletene robe od vrbova pruća. Iz toga je razloga 1885. godine osnovana Košaračka škola, a polazili su je dječaci i djevojčice stariji od 14 godina koji su završili pučku školu. Školovanje je trajalo 2 godine, a za poslovođe i samostalne majstore još 2 dodatne godine.

Prve se godine u školu upisalo 19 dječaka i 5 djevojčica, a sljedećih je godina broj učenika bio približno isti. (Kasabašić, 1996: 200)

U školi su se izrađivali različiti predmeti za kućanstvo i osobnu upotrebu, od putnih torbi do lutaka i stolova. Godišnje se proizvodilo više od tisuću predmeta, a škola je svoje proizvode izlagala na više izložbi i dobila brojna priznanja. S radom prestaje 1911. godine. (Martinčić, 2001: 41)

ŠEGRTSKA ŠKOLA

Obrtništvo je od sredine 19. stoljeća bilo vodeća snaga razvoja grada Osijeka pa su iz tog razloga, od 1886. godine postojale čak dvije zanatske šegrtske škole, koje su imale zadatak obrtničkom pomlatku dati stručnu naobrazbu. (Naših 120 godina, 2006: 7) Otvorene su zahvaljujući Statutu za šegrtske škole, donesenom iste godine. Po njemu je škola, s obzirom na prednaobrazbu šegrtova, imala niži odjel s jednim razredom i viši s tri razreda. Uvjet za upis u školu bila je završena pučka škola. Oni šegrti koji nisu završili pučku školu, nego samo pokoji razred, morali su najprije završiti niži odjel. Postojala je mogućnost uzimanja u naukovanje i nepismenih šegrtova, za koje su bili organizirani analfabetski tečajevi, nakon kojih bi polazili niži odjel. (Kasabašić, 1996: 197) Stručno se obrazovanje šegrtova sastojalo od praktičnog dijela kod obrtnika i teorijskoga u školi. Naukovalo se preko četrdeset zanata, a najviše je bilo postolara, bravara, brijača, trgovaca, strojara, stolara i zidara.

GLAZBENA ŠKOLA

Tijekom 19. stoljeća u Osijeku su glazbene škole osnivane nekoliko puta. Osječko glazbeno društvo i njegova škola djelovali su osam godina, od 1831. do 1839. godine. U školi se učilo pjevanje (sopran, alt, tenor, bas), gudačka glazbala (gusle, viola, violončelo) te trublja i trombon, a ako bi se našli nadareni učenici, i orgulje te general-bas. Sposobnim, vrijednim i siromašnim učenicima odobravana je besplatna poduka. (Ban, 1996: 15-16)

Godine 1861. u Tvrđi Osječko pjevačko društvo osniva svoju školu, koja nakon nekoliko godina prestaje s djelovanjem, ali je obnovljena 1878. godine. Godine 1897. Osječko dobrovoljno glazbeno društvo također osniva školu. Uz navedene škole, djelovalo je i nekoliko privatnih, koje su osnivali učitelji glazbe. (Kasabašić, 1981: 119)

VIŠA DJEVOJAČKA ŠKOLA

Viša djevojačka škola u Osijeku otvorena je 1. studenoga 1882. godine. Bila je smještena u staru gimnazijsku zgradu, koja je 1889. godine obnovljena i svečano otvorena. Škola je tamo ostala sve do početka Prvog svjetskog rata, kada se morala iseliti, a zgradu je zaposjela vojska. Prvi ravnatelj bio je Mate Grković, a prve nastavnice Franka Holbert-Ditz i Marija Montini¹⁹. (Plevnik, 1987: 103)

Škola je davala opće obrazovanje, a postojali su i stručni tečajevi znanja potrebni za vođenje kućanstva: glačanje, krojenje, risanje, šivanje i dr. Djevojke su iz te škole odlazile na učiteljske škole ili u austrijske institute, a neke su ostajale kod kuće i pripremale se za kućanstvo i brak.

GOTOVO TRI STOLJEĆA SREDNJEG ŠKOLSTVA

Kako je Osijek bio kulturno i prosvjetno središte Slavonije, u njega su pristizali učenici iz cijelog tog kraja. U osječkoj Velikoj gimnaziji do Prvog svjetskog rata maturiralo je 1939²⁰ učenika, odnosno prosječno 17 učenika svake godine. Po godištima su postojale velike razlike pa su tako 1789. godine maturirala samo 2 učenika, 1827. njih 31, dok je vrhunac bio 1904. godine, kada ih je maturiralo 36. Što se tiče Muške realne gimnazije, od njezina osnutka

¹⁹ Nakon udaje Ludarić

²⁰ U razdoblju od 1780. do 1914., jer od 1729. do 1779. nije vođen popis maturanata

Matija Petar Katančić

do 1914. godine, maturiralo je 477 učenika, prosječno 12 po godini s tim da je do 90-ih godina 19. stoljeća broj učenika po godini bio uglavnom manji od 5, a nakon toga raste i doseže svoj vrhunac 1902. godine, kada je maturiralo 34 učenika. Ako bi se zbrajali maturanti obaju gimnazija, najviše učenika je maturiralo 1905. godine, njih 65. (Pregled razvoja osječkih gimnazija od 1729. do 2000 godine, 2001: 46-49) Kada bi se gimnazijalcima pribrojali i maturanti strukovnih i ostalih srednjih škola, dolazimo do brojke od nekoliko tisuća obrazovanih ljudi, što je svakako bio temelj za društveni, ekonomski i kulturni razvitak.

Osječko je srednje školstvo bilo podređeno muškoj populaciji, dok je obrazovanje ženske populacije bilo zanemareno. To se mijenja tek krajem 19. stoljeća, kad se počinje uviđati potreba za obrazovanjem žena te se osniva Viša

djevojačka škola, a žene dobivaju pristup i drugim školama, što se posebice odnosi na Učiteljsku školu.

Jagoda Truhelka

U gotovo tri stoljeća osječkog srednjoškolskog sustava, od 1729. do 1914. godine, pojavila su se brojna imena, značajna, kako za Osijek, tako i za širu okolicu. U osječkim su srednjim školama kao profesori predavali: književnik Matija Petar Katančić, povjesničar umjetnosti i slikar Izidor Kršnjavi, fizičar Oton Kučera, geofizičar i meteorolog Andrija Mohorovičić, političar Antun Radić te povjesničari Šime Ljubić, Rudolf Horvat, Tadija Smičiklas i Ferdo Šišić. Od učenika valja izdvojiti: slikara Vladimira Becića, pjesnika Dobrišu Cesarića, odvjetnika Kamila Firingera, političara Josipa Franka, pisca Augusta Harambašića, poznatog osječkog gradonačelnika Vjekoslava Hengla, glazbenika Paju Kolarića, političara

Dragutina Neumana, kemičara i nobelovca Lavoslava Ružičku, biskupa Josipa Juraja Strossmayera, pedagoginju i književnicu Jagodu Truhelku i dr. (Hackenberger, 2001: 257-279)

Iz svega navedenog može se zaključiti da je osječko srednje školstvo u razdoblju od 1729. do 1914. godine iznimno napredovalo. Iako je napredak u početku bio spor, u drugoj polovini 19. stoljeća on se naglo ubrzava te se osnivaju brojne škole, što neizbježno dovodi do razvitka samoga grada.

**Poznati hrvatski povjesničari
koji su predavali u osječkim gimnazijama**

**Šime
Ljubić**

**Rudolf
Horvat**

**Tadija
Smičiklas**

**Ferdo
Šišić**

IZVORI I LITERATURA

1. Cuvaj, Antun, 1910a., *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak I. Od najstarijih vremena do godine 1780., Naklada Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, Zagreb.
2. Cuvaj, Antun, 1910b., *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak II. Od godine 1780. do 2. ožujka 1835., Naklada Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, Zagreb.
3. Cuvaj, Antun, 1910c., *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak IV. Od 31. prosinca 1851. do 20. listopada 1860., Naklada Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, Zagreb.
4. Cuvaj, Antun, 1910d., *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak V. Od listopada 1860. do 20. travnja 1868., Naklada Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, Zagreb.
5. Cuvaj, Antun, 1911a., *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske*

i Slavonije od najstarijih vremena do danas, svezak VI. Od 20. travnja 1869. do 31. svibnja 1875., Naklada Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, Zagreb.

6. Cuvaj, Antun, 1911b., *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak VII. Od 31. svibnja 1875. do 31. listopada 1888., Naklada Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, Zagreb.

7. Mažuran, Ive, 1965., *Najstariji zapisnik općine Osijek Tvrđa, 1705.-1746.*, Osijek

8. *Povijest osječke Kraljevske gimnazije od 1766. do 1838. godine*, 2001., Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek.

9. Sršan, Stjepan, 1993., *Osječki ljetopisi 1686.-1945.*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek.

1. Ban, Branka, 1996., *Glazbena škola Franje Kuhača – povijest i život*, Glazbena škola Franje Kuhača, Osijek.

2. Damjanović, Dragan, *Biskup Strossmayer, Iso Kršjnavi, Herman Bollé i izgradnja zgrade Kraljevske velike gimnazije u Osijeku*, Peristil, Zbornik radova za povijest umjetnosti, 49 (2006.), str. 129. – 150.

3. *Gimnazije u Osijeku. Ravnatelji, profesori i maturanti 1729. – 2000.*, 2001., Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek.

4. Gross, Mirjana, 1985., *Počeci moderne Hrvatske. Neopapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850.-1860.*, Globus, Zagreb.

5. Grubišić, Ana, 2001., *Osječka gimnazijska zastava*, u: *Gimnazije u Osijeku. Ravnatelji, profesori i maturanti 1729. – 2000.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek, str. 59. – 65.

6. Hackenberger, Dubravka, 2001., *Znameniti i zaslužni maturanti*, u: *Gimnazije u Osijeku. Ravnatelji, profesori i maturanti 1729. – 2000.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek, str. 255. – 282.

7. Kasabašić, Miroslav, 1981., *Razvoj školstva u Osijeku do 1918.*, u: *Zbornik radova znanstvenog skupa Osijek kao polarizacijsko središte*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad Osijek, Osijek, str. 115. – 121.

8. Kasabašić, Miroslav, 1996., *Školstvo*, u: *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Osijeku, Osijek, str. 192. – 203.

9. Kolar, Mira, *Zamolba osječke Trgovačko-obrtničke komore iz 1890. godine za otvaranje Trgovačke akademije i obrtne škole u Osijeku*, Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje 4 (1997.), Osijek, str. 295. – 302.

10. Martinčić, Julijo, 2001., *Osvrt na osječke škole i maturante gimnazija u Osijeku*, u: *Gimnazije u Osijeku. Ravnatelji, profesori i maturanti 1729. – 2000.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek, str. 39. – 52.

11. Matić, Tomo, 1937., *Osječka humanistička gimnazija od osnutka do godine 1848.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

12. Matić, Vilim, 2001., *Zgrada Kraljevske gimnazije u Osijeku*, u: *Gimnazije u Osijeku. Ravnatelji, profesori i maturanti 1729. – 2000.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek, str. 53. – 57.

13. Munjiza, Emerik, 2009., *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek.

14. *Naših 120 godina 1886.-2006.*, 2006., Strojarska tehnička škola Osijek, Osijek.

15. Plevnik, Božo, 1987., *Stari Osijek*, Radničko sveučilište «Božidar Maslarić», Osijek.

16. Radman, Ljuba; Lagumdžija, Nada, 2004., *Tragovima zapisa o prošlosti Učiteljske škole u Osijeku (1893.-1965.)*, u: *Učiteljska škola u Osijeku. Ravnatelji, profesori i maturanti 1893.-1965.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek, str. 9. – 36.

17. Radman, Ljuba, 2001., *Pregled razvoja osječkih gimnazija od 1729. do 2000. godine*, u: *Gimnazije u Osijeku. Ravnatelji, profesori i maturanti 1729. – 2000.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek, str. 9. – 20.

18. Sršan, Stjepan, 2009., *Biografije učitelja i profesora osječkih gimnazija i srednjih škola od 1855. do 1945. godine*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek.

19. Sršan, Stjepan, 1996., *Osječka gimnazija od 1729. – 1945.*, *Gimnazije u Osijeku 1729. – 1945.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, str. 15. – 26.